

Lettres Persanes 2. Woorden of daden? De vrije meningsuiting van het Vlaams Blok

M. Adams*

Artikel 3 van de Wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (antiracismewet): 'Met gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig frank tot duizend frank of met een van die straffen alleen wordt gestraft hij die behoort tot een groep of tot een vereniging die kennelijk en herhaaldelijk discriminatie of segregatie bedrijft of verkondigt in de omstandigheden genoemd in artikel 444 van het Strafwetboek, dan wel aan zodanige groep of vereniging zijn medewerking verleent.'

Op woensdag 21 april 2004, na een procedureslag van zo'n drieëneenhalfjaar, wees het Gentse Hof van Beroep arrest in een proces tegen drie zogenoemde VZW's (Vereniging Zonder Winstoogmerk, dat is de rechtspersoon die in Nederland Stichting wordt genoemd) verbonden aan het Vlaams Blok. De drie VZW's werden verdacht van strafbare medewerking aan dat Vlaams Blok, waarvan werd gesteld dat het, in strijd met de Belgische antiracismewet van 1981, kennelijk en herhaaldelijk discriminatie of segregatie zou hebben verkondigd en aangezet tot vreemdelingenhaat. Het Vlaams Blok, dat geen rechtspersoonlijkheid bezit, was niet zelf gedagvaard, omdat in België alleen natuurlijke of rechtspersonen vervolgd kunnen worden. Hoe dan ook, op basis van een analyse van teksten van het Vlaams Blok uit de jaren 1999-2001 heeft het Gentse Hof de Nationalistische Omroepstichting, het Nationalistische Vormingsinstituut en de Vlaamse Concentratie veroordeeld voor inbreuken op de vermelde antiracismewet. Het eerste lid van het artikel 1 van die wet geeft een definitie van hetgeen moet worden verstaan onder discriminatie: 'elke vorm van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur, die tot doel heeft of ten gevolge heeft of kan hebben dat de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van

* Faculteit Rechten van de Universiteit Antwerpen.

de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van het maatschappelijk leven, wordt tenietgedaan, aangetast of beperkt.' In 2003 werd daaraan toegevoegd dat onder discriminatie tevens moet worden verstaan 'elke handelswijze die erin bestaat om het even wie opdracht te geven tot discriminatie jegens een persoon, een groep, een gemeenschap of de leden ervan'.

De drie vermelde VZW's zijn satellietorganisaties van het Vlaams Blok, en staan onder meer in voor de financiering en de werking van de partij en de partijpropaganda. Het hof besliste de drie VZW's niet te ontbinden, een mogelijkheid die tevens bestond, maar wel te veroordelen tot forse geldboetes: elk moeten ze € 12.359,67 betalen. Daarnaast moeten zij samen een morele schadevergoeding van € 5000 betalen aan het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding en € 2500 aan de Liga voor de Mensenrechten. Zowel het Centrum als de Liga had het proces aanhangig gemaakt.

Het Hof van Beroep had vier uur nodig om het arrest, een honderdtal pagina's lang, voor te lezen. Toen na verloop van tijd bij de kopstukken van het Vlaams Blok duidelijk werd dat hun partij een veroordeling zou oplopen, verlieten ze samen met hun aanhang en met veel gevoel voor dramatiek 'en bloc' de zittingszaal. Commentaar van die kopstukken: 'sovjetjustitie', 'gerechtelijk hooliganisme', 'na dit arrest bestaat de rechtsstaat niet meer', 'een politiek arrest', 'De democratie wordt de mond gesnoerd, de rechter heeft zich niet te bemoeien met een politieke partij', 'dit arrest is gemaakt door mensen die op Mars leven', enzovoort. Kortom, het Vlaams Blok als slachtoffer van het politieke establishment, waaronder, althans volgens dat Blok, de magistratuur.

Niet onbelangrijk politiek detail in dit geheel is dat op 13 juni 2004 in België deelstatelijke – waaronder Vlaamse – en Europese verkiezingen plaats zouden vinden. Welke weerslag zou dit arrest hebben op de verkiezingsuitslag? Het Blok behaalde op 13 juni in ieder geval zo'n 24% van de stemmen in Vlaanderen. Ten opzichte van de Vlaamse verkiezingen van 1999 is dat een vooruitgang van ruim 7%. Daarmee is het tot de tweede partij van Vlaanderen geworden. In Antwerpen is de populariteit van het Blok zelfs gestegen tot ruim 30% van de stemmen. 'De rechter heeft ons veroordeeld, maar vandaag zijn we door het Vlaamse volk vrijgesproken', aldus de voorzitter van de partij op de avond van die verkiezingen. Vóór de verkiezingen, op 6 mei, ging het Vlaams Blok in cassatie, waardoor de uitvoering van het arrest werd opgeschort en het ongehinderd en met ongewijzigd programma campagne kon voeren. Technisch bleek het immers onmogelijk dat het Hof van Cassatie vóór de verkiezingsdatum een eindoordeel zou vellen.

Daarmee waren en zijn de problemen voor het Blok natuurlijk niet opgelost. Want aangezien het nu een racistische organisatie is – en de algemene verwachting is dat in cassatie het Gentse arrest zal worden bevestigd –, is medewerking verlenen aan het Blok niet vanzelfsprekend. Eenieder die dat doet, stelt zich potentieel bloot aan strafrechtelijke vervolging: drukkers, zaaluitbaters, de post... Bovendien bestaat op basis van de antiracismewet vandaag de mogelijkheid om personen die werden veroordeeld in toepassing van artikel 1 of 3 van die wet hun politieke rechten, en dus eventueel hun politieke carrière, te ontnemen. Het Gentse arrest kan ten behoeve daarvan natuurlijk als gezaghebbend bewijsmateriaal worden gebruikt, hoewel een procedure ter zake overigens niet is opgestart. En indien het Gentse arrest inderdaad door cassatie wordt bevestigd, dan dient het Vlaams Blok in de toekomst voorzichtigheid te betrachten. De juridisch meest veilige weg bestaat er voor haar in om openlijk en duidelijk afstand te nemen van de wijze waarop vreemdelingen systematisch als profiteurs, criminelen, parasieten en ander gespuis worden neergezet. En eigenlijk ligt daar het echte dilemma voor de partij. Want die is pas politiek relevant geworden toen in 1987 Filip Dewinter zijn intrede deed. Sindsdien groeit het Vlaams Blok, dat dit jaar overigens haar zilveren jubileum viert, exponentieel: van 3% van de Vlaamse kiezers in 1988, naar, zoals gezegd, een kwart vandaag. Haar migrantenstandpunt is een goudader gebleken, en het mono-etnische karakter van de samenleving haar ideologische essentie. Daar afstand van nemen zou de neergang van de partij kunnen inzetten. Er geen afstand van nemen kan dan weer leiden tot een nieuwe veroordeling wegens racisme. Zoals gezegd, een dilemma. In ieder geval was het niet toevallig Dewinter die op de dag dat het arrest werd uitgesproken het recht opeiste om zijn discours over vreemdelingen niet te moeten bijspijkeren. De partij heeft dan ook van de verkiezingen van 13 juni een referendum gemaakt over haar bestaansrecht. Omdat ze daarmee in staat is gebleken minstens ten dele het verkiezingsthema te bepalen, stond ze tevens in *pole position*. De dag na het Gentse arrest stelde het Vlaams Blok haar verkiezingslogan voor: 'Een Kwestie van Vrije Meningsuiting!' De vraag is of die slogan *in dit geval* inderdaad de kern van de zaak raakt.

Men moet geen sympathisant van het Vlaams Blok zijn om te zien dat dit arrest en de wetgeving waarop het steunt, in een democratie geen vanzelfsprekende aangelegenheid zijn. Het gaat uiteindelijk immers om de strafbaarstelling van de uitoefening van een fundamenteel recht, en de veroordeling heeft dan ook heel wat stof doen opwaaien. Het loont daarom de moeite om eens een aantal frases uit het arrest te citeren, om te zien op welke argumenten het Gentse Hof haar conclusie juist steunt. Het arrest stelt dat 'het Vlaams Blok bij het voeren van zijn propaganda [...] op open-

lijke en systematische wijze het zogenaamde zondebokmechanisme hanteert, en de bedoeling heeft, door de daarbij gehanteerde slogantaal of sarcasme, de bevolking aan te zetten tot vreemdelingenhaat en deze ook warm te maken voor de voorgestelde discriminerende maatregelen.' Het beeld dat aldus van de "vreemdelingen" wordt opgehangen is dat van de vreemdelingen als misdadigers verantwoordelijk voor het gevoel van onveiligheid bij de eigen bevolking ingevolge allerhande criminaliteit, van de vreemdelingen als broodrovers verantwoordelijk voor de werkloosheid bij de eigen bevolking, van de vreemdelingen als profiteurs van de sociale voorzieningen op kosten van de hardwerkende eigen bevolking, van de vreemdelingen als bevoordeeld door de multiculturele maatschappij, gepromoot door de klassieke partijen, ten nadele van de eigen bevolking, die door zelfde klassieke partijen in de kou wordt gelaten, en van de vreemdelingen als ingevolge hun cultuur, godsdienst en gewoontes onintegreerbare fanatiekelingen, die een bedreiging vormen voor de eigenheid en de cultuur van het eigen volk.' En verder wijzen de 'aard van de bewezen bevonden feiten en de bijzondere omstandigheden waarin ze werden gepleegd, [...] er op [...] dat de beklagden wetens en willens en gedurende de vrij langdurige geïncrimineerde periode verder zijn blijven behoren tot en ook verder een belangrijke medewerking zijn blijven verlenen aan een vereniging, die de waarden geldend in een democratische, vrije en pluralistische samenleving niet naleefde, doordat deze een door racisme en xenofobie ingegeven systematische haatcampagne tegen de allochtone bevolking van het land, inzonderheid tegen de Turken en Noord-Afrikanen, voerde en hierbij tevens ten aanzien van zelfde bevolkingsgroepen zeer discriminerende voorstellen formuleerde [...]'. Nog volgens het hof staat 'de Wet van 30 juli 1981 niet in de weg dat door een groep of vereniging schokkende, verontrustende of zelfs kwetsende ideeën worden geuit. [...] Kritiek geuit ten aanzien van de allochtone bevolking van het land is door de wet als dusdanig zeker niet verboden. De eventuele problemen veroorzaakt door zelfde deel van de bevolking mogen en moeten kunnen worden aangekaart. Ook objectief en redelijk te verantwoorden voorstellen teneinde te verhelpen aan deze eventuele problemen mogen ongetwijfeld nog steeds worden geformuleerd'. In wezen gaat het hier dus vooral om de wijze waarop, alles bij elkaar genomen, langdurig en systematisch een bepaald beeld wordt geschapen van bepaalde groepen van de bevolking. Stemmingmakerij dus, aanzetten tot vreemdelingenhaat zelfs, steunend op halve waarheden en onwaarheden, soms heel gewiekt, en dan weer flagrant bot en openlijk.

De critici van het arrest benadrukken onder meer dat het rechters niet zou moeten toekomen om maatschappelijke keuzes te maken. 'Wie de politiek ver-rechtelijkt en ver-rechterlijkt, politiseert meteen het recht,' aldus

F. Keuleneer, in het weekblad *Tertio*. Aldus zou de definitie van discriminatie te ruim zijn, waardoor de rechter ruim spel krijgt 'politiek' te bedrijven. Omzichtigheid in deze aangelegenheid is inderdaad gewenst, want de vrije politieke meningsuiting, die een garantie voor pluralisme en dus tolerantie wil zijn, is een wezenlijk onderdeel voor het überhaupt kunnen functioneren van een politieke democratie. De vrije meningsuiting als moeder van alle vrijheden. Vanuit een zelfde perspectief is het maar de vraag in welke mate de vermelde definitie van discriminatie, omwille van haar vaagheid, een leidraad voor de gewone burger kan zijn, wat dan weer spanning oplevert met het legaliteitsbeginsel. Dit geldt te meer nu de Belgische antiracismewet tevens toeziet op indirecte discriminatie. Zo bekeken richt de kritiek zich ook en misschien zelfs vooral op de ruime definitie van discriminatie in de antiracismewet.

Hoewel het onderscheid tussen recht en politiek dat een heel aantal critici van het arrest lijken te willen maken mijns inziens problematisch is (recht is immers per definitie en altijd politiek), is de *bottom line* van de vermelde kritiek niet onzinnig: aan de overheid mag nauwelijks ruimte worden toegerekend om dissidente stemmen te onderdrukken, zo begrijp ik de kritiek, omdat het juist die overheid is die een belang kan hebben bij het onderdrukken van haar onwelgevallige geluiden. De vrijheid van meningsuiting mag daarom volgens sommigen ook nooit worden afgewogen tegen andere grondrechten en ook nooit worden beperkt. Meningeën moeten met meningeën worden bestreden, en zolang het bij woorden blijft, moet de vrijheid van meningsuiting altijd prevaleren op andere grondwettelijk gewaarborgde rechten. Bijdragen aan het politieke debat lopen anders het risico uit de publieke ruimte geweerd te worden, en pluralisme en dus democratie worden dan gehinderd. In die zin is de omschrijving van discriminatie in de Belgische antiracismewet inderdaad ruim. Daar staat tegenover het gegeven dat het welhaast onmogelijk is om een definitie van discriminatie te ontwerpen die een hanteerbare grens kan trekken tussen het uiten van een politieke mening die kritisch is ten aanzien van vreemdelingen, en het verkondigen van racistische meningeën. De methode die de racist hanteert, is daarvoor vaak te subtiel.

Het is in deze context interessant om eens de vergelijking te maken met de situatie in de Verenigde Staten van Amerika. Aldaar geniet de vrijheid van meningsuiting bescherming door het bekende *First Amendment* bij de *US Constitution*: 'Congress shall make no law [...] abridging the freedom of speech, or of the press; [...]' De praktijk van het Amerikaanse recht is er een van een vrijwel absolute bescherming van meningsuitingen: meningeën mogen, in de mate tenminste dat ze te beschouwen zijn als een bijdrage aan

het debat over publieke aangelegenheden en de vraag wat het goede leven behelst, in geen geval verboden worden. De grens ligt bij de zogenoemde 'clear and present danger'-test: slechts wanneer een uiting gericht is op ophitsing of het aanzetten of teweegbrengen van imminent onwettig handelen, en bovendien geacht kan worden direct effect te sorteren, mag die verboden worden. Woorden zijn daarmee vrijwel immuun voor juridische interventie, daden niet.

Waar in het Amerikaanse recht aldus vooral de nadruk op wordt gelegd, is de noodzaak van een zeer grote mate van neutraliteit van de overheid. Die neutraliteit vormt de bevestiging van een van de meest wezenlijke kenmerken van een liberale en democratische rechtsstaat, namelijk dat de burger in staat moet zijn zelfstandig denkbeelden te ontwikkelen en daarnaar te leven. De gezaghebbende Amerikaanse constitutionalist L. Tribe zegt daarover dat '[i]f the Constitution forces the government to allow people to march, speak and write in favor of peace, brotherhood and justice, then it must also require government to allow them to advocate hatred, racism, and even genocide'. Op grond van deze opvatting zou de overheid de (potentiële) 'uiter' van die meningen morele onafhankelijkheid ontzeggen wanneer hem verboden zou worden racistische praatjes te verkopen. Volgens Dworkin bijvoorbeeld, zou dat de negatie zijn van het recht op 'behandeling als gelijke'. Merk op dat het hier in principe om een niet-utilitaristische rechtvaardiging van de vrije meningsuiting gaat. Niet de gerichtheid op een bepaald collectief belang – zoals het ontdekken van de waarheid, het bevorderen van democratie, het voorkomen van het mogelijke misbruik van overheidsbevoegdheden of het bevorderen van tolerantie – staat centraal, maar veeleer het feit dat ieder individu dat recht op meningsuiting nu eenmaal heeft, ook en vooral indien het collectief daar geen belang bij heeft.

De consequenties van deze liberale benadering worden sprekend wanneer we de confrontatie aangaan met de praktijk. Uit de Amerikaanse rechtspraak kennen we een aantal casussen die betrekking hebben op de verheerlijking van Hitler en de nazi-ideologie. In één zaak, daterend uit het einde van de jaren zeventig, ging het bijvoorbeeld om de vraag of een voorgenomen betoging van de zogenoemde *Nationalist Socialist Party of America*, een politieke organisatie van een twintigtal fanatieke neonazi's, al dan niet doorgang moest krijgen. De voorzitter van die partij, dhr. Frank Collins, had er niet beter op gevonden dan dat deze betoging moest plaatsvinden in een voorstad van Chicago, Skokie genaamd. Dit plaatsje van ruim 70.000 inwoners werd, niet toevallig, voor de helft bevolkt door mensen van joodse origine, inclusief vele overlevenden van de holocaust. Het gemeentebestuur had een aantal verordeningen uitgevaardigd, waaronder een die de

verspreiding van geschriften of afbeeldingen verbod in de mate dat die bedoeld waren om haat op te wekken tegen personen omwille van hun ras, afkomst of godsdienst. Collins wilde tijdens de door hem georganiseerde betoging inderdaad fulmineren tegen de joden. Achtereenvolgens de districtsrechter en het *Court of Appeal* meenden dat Collins dat recht toekwam. Het ging bij de betoging namelijk, hoe verwerpelijk ook, om *politieke* meningsuitingen, en als dusdanig was het de bedoeling een bijdrage te leveren aan de discussie over publieke aangelegenheden. De betreffende verordening werd vervolgens in strijd met het *First Amendment* bevonden, en de rechters beriepen zich daarbij op het gegeven dat het de overheid, op basis van de neutraliteitsvereiste, niet toekomt zich een oordeel over politieke meningen aan te matigen. In juni 1978 marcheerden de heer Collins en zijn twintig geestesgenoten inderdaad door Skokie, onder begeleiding van bijna duizend politieagenten.

Dworkin nu, stelt over het belang van deze vrijwel absolute vrijheid dat 'we are a liberal society committed to individual moral responsibility, and any censorship on grounds of content is inconsistent with that commitment' (*Freedom's Law*, p. 205). En meer specifiek over het soort van zaken dat zojuist aan de orde was, dat '[m]ost of us feel, for reasons we perhaps cannot fully formulate, that it would be wrong to prevent [...] neo-Nazis from publishing tracts celebrating Hitler' (*A Matter of Principle*, p. 351-352). Dat laatste is natuurlijk de vraag. Laat ik verklappen dat alvast ik het aanvoelen waar Dworkin naar verwijst ('most of us feel') niet deel.

En ik deel die mening vooral daarom niet, omdat ik vind dat de morele integriteit van de racist een puur formele notie is, omdat bovendien de identiteit van diezelfde racist afhangt van een ideologie die de kern van wat onze democratische rechtsorde uitmaakt, wil ontkennen, en omdat racistische uitingen potentieel schade berokkenen aan de slachtoffers ervan. Degene die zegt dat daarmee de deur wordt opengezet voor grootschalige betoging van overheidswege van meningsuitingen – hoe immers juist te bepalen wat een waardevolle bijdrage aan het publiek debat is? – wenst de specificiteit van hetgeen in Gent aan de orde was niet te erkennen. Het ging er daar immers niet om dat om het even welke beledigende of zelfs racistische uitspraak bestraft moet kunnen worden, het ging om het systematisch en weloverwogen ('kennelijk en herhaaldelijk', aldus ook de wet) doen van publieke beledigingen van een persoon of groep op grond van ras, huidskleur, afkomst, nationale of etnische afstamming, beledigingen die uitdrukkelijk bedoeld waren om publieke afkeer te stimuleren. En de polariserende haatcampagne van het Vlaams Blok, die sloganesk, ironisch en sarcastisch (spotprenten inclusief) en hatelijk is, wordt dan gericht gevoerd, op grote en brede

schaal, in achterstandswijken en andere centra van maatschappelijk onbehagen. En natuurlijk dient de overheid, en de rechter, voorzichtig te zijn met de beteugeling van dergelijke meningsuitingen. En vanzelfsprekend dienen de 'zegeningen' van de multiculturele samenleving ter discussie te kunnen worden gesteld, en moet verkeerd begrepen politieke correctheid niet belemmerend of beklemmend op het publieke debat werken. En uiteraard moet de overheid zich niet al te veel illusies maken over de mogelijkheid racisme uit te roeien door middel van een strafrechtelijk verbod. Maar een strafrechtelijk verbod, hoe problematisch dat tegelijkertijd ook is, is mijns inziens desondanks een noodzakelijke voorwaarde voor het instandhouden van het maatschappelijk klimaat van *morele gelijkwaardigheid* van alle burgers. Door een dergelijk moreel klimaat kunnen bepaalde groepen burgers minstens een begin van mogelijkheid krijgen om iets van hun leven te maken. Zeker in het huidige tijdsgewricht is dat van belang. En het is eigenlijk juist die specificiteit die het Vlaams Blok door de rechter voor de voeten werd geworpen, een specificiteit die *in dit geval* naar mijn smaak nogal pertinent was. Het verbod van racistische uitlatingen kan zo begrepen worden als een poging om het ethos van een samenleving in stand te houden (aldus ook Rosier in zijn mooie proefschrift over de vrijheid van meningsuiting). Het is een veruitwendiging van hetgeen ook wel een strijdbare democratie wordt genoemd. Het arrest is weliswaar op de grens, maar er wat mij betreft nog niet overheen.